

Oponentský posudek disertační práce

téma: Význam formalizace konceptu římského občana pro vývoj římského práva

oponent: doc. JUDr. Petr Bělovský, Dr.

Předložená disertační práce JUDr. Davida Falady je velmi originálním zamyšlením nad kulturními, etnickými a náboženskými aspekty vývoje identity římské společnosti, a to od dob královského Říma, až po rozpad Západořímské říše. Práce pojednává o historickém pozadí vzniku konceptu občanství v římském právu.

Autor si hned v úvodu klade základní otázku “kdo byli ti Římané” (str. 2) a nastiňuje základní metody, jejichž pomocí se hodlá tématem zabývat. Svůj úvod uzavírá tezí o komplexním procesu při formování římského “národa”, (str. 16) což vybízí k otázce, do jaké míry lze Římany, resp. příslušníky starověké římské obce, vnímat jako “národ” v moderním slova smyslu. Autor zde používá obrat “superstátní příslušnost” (str. 16), což může být jistě vhodným tématem pro diskusi při obhajobě disertační práce.

Po podrobném úvodu následuje stať o sedmi kapitolách. V první kapitole se autor zamýšlí nad historickými událostmi, které vedly k založení Říma, resp. ke vzniku římské kulturní oblasti, jejíž kořeny vychází z kultury etruské a která je úzce spjata s vývojem obcí a měst v oblasti Latia. Autor přistupuje k otázce charakteru předstátní společnosti v oblasti Říma a Latia etnologickým pohledem, když srovnává nejstarší římskou civilizaci se staršími národy a městy v Itálii.

Ve druhé kapitole práce pojednává o vztahu Říma k Etruskům, resp. o základech etruské civilizace, které tolik ovlivnily římské kulturní prostředí. Autor spekuluje o původu starých Etrusků a popisuje základní atributy etruské civilizace, které se natrvalo staly součástí římské společnosti.

Třetí kapitola se věnuje prolínání náboženství a práva při formování římské společnosti. Poukazuje na podobnost řecké, římské a etruské mytologie a významu *polis* na pojetí římské *civitas*.

Ve čtvrté kapitole se autor věnuje klíčovému faktoru, který ovlivnil pojetí římského občanství, jakým je personalita práva. Autor definuje princip personality práva jako princip, jenž “v jedinci vidí především člena určitého svazku osob.” Vysvětluje tak vnímání římského práva coby “práva předků, nikoli práva země.” (str. 107) Zastavuje se podrobněji nad státními reformami Solón a Kleisthena, které posílily vnímání občana ve smyslu personality práva.

Vedle toho se autor v této kapitole věnuje důležitému aspektu pojetí římského občanství, a sice v kontextu římské *familiae*, resp. moci *paterfamilias*. Poukazuje tak na specifika

práva v období rodové společnosti, které kladlo moc *patera familias* nad moc státní pokud jde o vztah státu vůči občanům římským. Právo *patera familias* nad životem a smrtí členů své rodiny bylo respektováno i státem, což dokládají i prameny konkrétními případy ještě z konce republiky, kdy trest smrti, uložený orgánem státní moci, byl vykonán v rámci moci rodinné. Autor uvádí známý příklad z tzv. Catilina spiknutí, tj. pokusu o státní převrat v roce 63 př. n. l., kdy poprava jednoho z členů protistátního spiknutí byla uskutečněna jeho otcem. Je to ukázka především specifických mezí fungování státní moci ve starověké římské republice, což se projevuje i v pojetí vztahu státu k římským občanům coby adresátům práva.

Jádro celé práce spočívá v páté kapitole, nazvané "Občanství". Autor zde vypočítává jednotlivá oprávnění, která z římského občanství vyplývala, jako jsou *ius suffragii*, *ius provocationis*, *ius conubii* ad. Jakkoli lze diskutovat o výčtu takovýchto oprávnění, která patřila k atributům římského občanství, je nepochybné, že byla v určité podobě součástí nepsané římské ústavy. Oponent v tomto směru ovšem nesdílí názor autora disertační práce, že Římané "vypreparovali jednotlivé složky občanství ... a udělovali je jako samostatná privilegia" (str. 121) Podle názoru oponenta je na římské občanství, zejména pak v době republikové, zapotřebí pohlížet právě naopak jako na dílčí nároky, resp. privilegia, na která pouze zpětně, z moderního, historického pohledu, můžeme pohlížet jako na jednotlivé součásti obecného institutu občanství. Pojem občanství dnes (mj. pod vlivem národních států) chápeme poněkud odlišně, především pak v důsledku teoretického zpracování jeho obsahu, což odporovalo římskému přístupu k právním institutům. Podobně jako vlastnictví v období římské republiky nebylo souborem subjektivních vlastnických práv, ale šlo jen o jednotlivé žaloby, které teprve středověká právní nauka shrnula pod pojem *proprietas* a tedy teprve ex post je začala chápat jako vzájemně propojená subjektivní práva, tak i občanství nebylo dlouho vnímáno jako právní institut, v jehož obsahu jsou zahrnuta dílčí oprávnění občana. Příkladem budiž skutečnost, že ani získání římského občanství neopravňovalo *de iure* automaticky k hlasování na lidovém shromáždění. K tomu musel být občan mj. zapsán do příslušné tribue, což ale nebylo právo, které by *ipso iure* vyplývalo z nabytého občanského statusu, viz např. *lex Sulpicia de novorum civium libertinumque suffragiis*.

Autor ve svém výčtu opomíjí také jedno významné právo, a to *ius migrandi*, které souviselo s principem personality práva a umožňovalo zachování občanského statusu i při přesídlení do římského municipia.

Rovněž v tomto směru je nutno doplnit poslední větu kapitoly, kde autor píše o tom, že *Constitutio Antoniana* z roku 212 n. l. představovala "nejradikálnější pokus o přeměnu říše v teritoriální stát." Jednak počátkem 3. století našeho letopočtu má římské občanství již poněkud odlišný význam, než jaký mělo původně za republiky, když hovoříme již o specifickém státním zřízení (*dominátu*), jež chápalo subjekty jako poddané císaře. Ale

především, přinejmenším za stejně významné lze považovat *lex Iulia de civitate Latinis et sociis danda* z roku 91 př. n. l. společně s *lex Plautia Papiria de civitate sociis danda* z roku 89 př. n. l., kterými de iure i de facto bylo uděleno římské občanství všem (resp. většině) obyvatelům Apeninského poloostrova.

Šestá kapitola je nazvaná "Teritorializace římského práva". Autor v kontrapunktu k personalitě práva pojednává o významu teritoria a hranic státu v chápání vztahu státu k jeho občanům. Autor se zamýšlí nad politickými, ale i náboženskými aspekty významu hranic státní moci, ať už ve smyslu *pomoerium* či *limes*. V sedmé kapitole autor dovádí téma do konce Západořímské říše, k němuž došlo v době, kdy charakter státu, z hlediska jeho uspořádání i z hlediska fungování státní moci, byl již zásadně odlišný od doby republikové. Pojetí občanství uvádí do souvislosti s pronikáním barbarských (ve smyslu cizích) etnik na teritorium římské říše a jejich vlivem na rozpad západní části římského státu, resp. vytvoření zcela nové koncepce státu.

Celkově tedy práci JUDr. Davida Falady hodnotím jako přínosnou, čtivou, zajímavou a velmi originálně zpracovanou. Pokud bych mohl dát autorovi námět k dalšímu zamýšlení, pakliže by se tématu dále věnoval, doporučil bych rozebrat ještě více do hloubky a více konkrétně problematiku nabývání římského občanství z ryze právního pohledu, resp. z pohledu legislativy, a to jak v době republikové, tak z pohledu císařských konstitucí v době císařské (viz např. nabývání občanství nejen cizinci, ale též propuštěnci ad.). Doporučil bych též zredukovat rozsáhlé citáty mezi jednotlivými kapitolami. Vytknout je však třeba nesoulad mezi čísly stran uvedenými v obsahu a v samotném textu, které činí orientaci v textu komplikovanou.

Předloženou disertační práci tedy doporučuji k obhajobě před příslušnou komisí pro obhajobu disertačních prací a navrhuji pro tento případ následující témata k diskusi:

- Občanství ve spise *Pro Archia poeto* Marka Tullia Cicerona.
- Problematika římského občanství za tzv. spojenecké války v letech 91–88 př. n. l.
- Právní a mimoprávní důsledky odvolání darování (*donatio*) v provincii Gallia.
- Národní charakter občanství v době republikového Říma.

V Praze dne 1. prosince 2016

doc. JUDr. Petr Bělovský, Dr.